

РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

УДК 376.1–056.264:373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.17>

Ірина БРУШНЕВСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-3381-6490

Бібліографічний опис статті: Брушневська, І. (2023). Використання ймовірного прогнозування у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 114–119, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.17>

ВИКОРИСТАННЯ ЙМОВІРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Метою статті є аналіз можливостей використання операцій ймовірного прогнозування у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Аналіз науково-практичних джерел засвідчив, що до цього часу питання застосування шляхів ймовірного прогнозування у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами у корекційній педагогіці та спеціальній психології розглядалося недостатньо. Ймовірне прогнозування у мовленні – це дії або операції при прийомі інформації, які полягають у передбаченні слів або словосполучень. Воно проявляється на всіх рівнях мовлення – від складу до тексту, причому, чим ширший контекст і складніша структура цілого повідомлення, тим більше сприйняття залежить від ймовірнісної оцінки всього повідомлення. Автор розглядає основні види та функції ймовірного прогнозування (антиципації), обґрунтовує доречність та результативність застосування її різновидів на різних етапах навчальної діяльності. Питання застосування операцій ймовірного прогнозування стосовно мовленнєвої діяльності вивчене мало. Проте наявний матеріал дає уявлення про принципову роль і конкретну реалізацію цього явища в мовній практиці. Практика роботи з дітьми, що мають порушення мовленнєвої діяльності, переконує у важливості того, щоб корекція розвитку, навчання і виховання мала випереджаючий, ймовірно прогностичний характер. Автор вважає, що вона повинна мати за мету не закріплення і вдосконалення того, що вже є, що вже досягнуто дитиною, а активне формування того, що повинно бути досягнуто нею в найближчій перспективі відповідно до законів і вимог вікового розвитку та становлення особистісної індивідуальності. Вивчення основних функцій ймовірного прогнозування, специфіки застосування, обґрунтування доречності та результативності застосування його різновидів на різних етапах навчальної діяльності дітей дошкільного віку дасть можливість педагогам широко застосовувати його у своїй роботі.

Ключові слова: ймовірне прогнозування, діти з особливими освітніми потребами, мовлення, досвід, пам'ять, функції.

Ірина BRUSHNEVSKA

Ph.D. of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-3381-6490

To cite this article: Brushnevskaya, I. (2023). Vykorystannya ymovirnoho prohnozuvannya u roboti z dit'my z osoblyvymy osvitynymy potrebamy [Using anticipation in working with children with special educational needs]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 114–119, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.17>

USING ANTICIPATION IN WORKING WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The purpose of the article is to analyze the possibilities of using probabilistic forecasting operations in working with children with special educational needs. The analysis of scientific and practical sources proved that until now, the issue of using the ways of probable forecasting in working with children with special educational needs in

correctional pedagogy and special psychology has not been considered enough. Probabilistic prediction in speech is actions or operations when receiving information, which consist in predicting words or phrases. It manifests itself at all levels of speech – from the composition to the text, and the broader the context and the more complex the structure of the entire message, the more perception depends on the probabilistic assessment of the entire message. The author examines the main types and functions of probable forecasting (anticipation), substantiates the appropriateness and effectiveness of using its varieties at various stages of educational activity. The issue of the application of probabilistic forecasting operations in relation to speech activity has not been studied much. However, the available material gives an idea of the fundamental role and concrete implementation of this phenomenon in language practice. The practice of working with children who have speech disorders convinces us of the importance of correction of development, education and upbringing having an anticipatory, probably prognostic character. The author believes that it should not aim to consolidate and improve what is already there, what the child has already achieved, but to actively shape what should be achieved by him in the near future in accordance with the laws and requirements of age development and the formation of personal individuality. Studying the main functions of probabilistic forecasting, the specifics of its application, substantiating the appropriateness and effectiveness of its varieties at various stages of the educational activity of preschool children will enable teachers to widely apply it in their work.

Key words: *probabilistic prediction, children with special educational needs, speech, experience, memory, functions.*

Актуальність проблеми. Прогнозування, будучи важливою складовою будь-якої, зокрема, і мовленнєвої діяльності людини, не може залишатися поза увагою фахівців в різних галузях знань. Розробка теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми є надзвичайно актуальною не тільки для дослідження сенсорних процесів, вивчення процесів мислення, аналізу нейрофізіологічних механізмів психіки, але і для вивчення структури мовленнєвої діяльності дітей. Зважаючи на багатоаспектність використання операцій ймовірного прогнозування (антиципації) стає зрозумілим, наскільки важливе вивчення їх видів та функцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні роки увага науковців до феномену використання операцій ймовірного прогнозування, значно посилилась. Проблема застосування займалися Л. І. Прохоренко, О. В. Романенко, Ю. В. Рібцун, В. В. Тищенко та ін. Однак у більшості наукових праць проблема використання цих методів у роботі з дошкільниками розглядається недостатньо.

Дані багаторічних власних спостережень і консультацій з педагогами засвідчують реальність: прогнозування в дошкільній освіті, де закладаються основи мовленнєво-мисленнєвої діяльності, розглядається в основному як другорядний процес при плануванні роботи з дітьми, тому на іграх-заняттях воно застосовується епізодично. Вивчення основних функцій ймовірного прогнозування, специфіки застосування, обґрунтування доречності та результативності застосування його різновидів на різних етапах навчальної діяльності дітей дошкільного віку дасть можливість педагогам широко застосо-

увати його у своїй роботі. Це, в свою чергу, дозволить планувати практичну діяльність з позицій ймовірних позитивних перспектив.

Таким чином, вивчення можливостей використання операцій ймовірного прогнозування у роботі з дітьми дошкільного віку з особливими освітніми потребами є маловивченою, але актуальною та перспективною темою для теоретичного та практичного вивчення.

Мета дослідження. Аналіз та обґрунтування основних етапів використання ймовірного прогнозування у корекційній діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі виділяють багато різновидів ймовірного прогнозування, що застосовуються в різних галузях науки (природознавчих, науково-технічних та суспільствознавчих). Окремо розглядають педагогічне прогнозування. Ми ж плануємо розглянути та окреслити основні положення про види, функції та етапи формування ймовірного прогнозування у дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Аналіз наукових джерел показав, що вивченню питань виникнення та застосування операцій ймовірного прогнозування (антиципації) присвячено чимало наукових напрацювань, від класичних наукових праць до сучасних досліджень в царині загальної, спеціальної, медичної, вікової та педагогічної психології (М. Бернштейн, Д. Брунер, К. Дункер, О. Зельц, Ж. Піаже, Л. Рєгуш, С. Рубінштейн, Г. Сухобська та ін.).

Антиципація (від лат. Anticipatio – передбачаю) – поняття, що означає уявлення про

предмет, явище, наслідки дії ще до того, як вони будуть реально сприйняті або здійснені (Спеціальна педагогіка, 2003). У буденному житті вона виражається у здатності людини передбачати майбутні події. Електрофізіологічним проявом антиципації служить хвиля очікування Уолтера (так звана E-хвиля) – повільне електромагнітне коливання у лобно-центральному відділі кори головного мозку. У психології людського мислення антиципація означає свідоме уявлення відповіді на будь-яку проблему ще до того, як вона буде реально вирішена (Бродовська, 2005).

Абсолютно всі види діяльності людини включають у себе компонент прогнозування. Практично неможливо уявити собі ситуацію, в якій ймовірне прогнозування не грало б істотної ролі. Коли з наших рук випадає якийсь предмет, то ми мимоволі простягаємо руки не стільки до самого предмета, як до найбільш вірогідного місця, де його можна буде упіймати (тобто прогнозуємо майбутнє місце розташування цього предмета). За декілька днів до екзамену ми вже передчуваємо можливі переживання та варіанти розвитку подій (тобто здійснюємо прогнозування найбільш вірогідної власної поведінки та поведінки екзаменатора). Малюючи що-небудь на аркуші паперу, ми вже, як правило, знаємо, як «це» приблизно виглядатиме (тобто прогнозуємо найбільш вірогідні контури зображуваного нами об'єкту). Отже, що б не робила людина, в її голові завжди є образ майбутнього або прогноз найбільш вірогідного розвитку подій (Брушневська, 2015).

Коли ми говоримо про ймовірне прогнозування у мовленні, то маємо на увазі дії або операції при прийомі інформації, які полягають у передбаченні слів або словосполучень. Ймовірне прогнозування проявляється на всіх рівнях мовлення – від складу до тексту, причому, чим ширший контекст і складніша структура цілого повідомлення, тим більше сприйняття залежить від ймовірнісної оцінки всього повідомлення.

Науковці виділяють структурне, лінгвістичне і змістове прогнозування. Доведено, що слова існують в пам'яті дитини не хаотично, а складають цілісну, ієрархічну систему лексико-семантичних відношень. Саме ці відношення й визначають характер структурного прогнозування – воно призначене для виявлення внутрішнього складу словесно-пред-

метної області особистості, фіксації появи нових лексичних та семантичних одиниць (слів, мовленнєвої діяльності дитини. Для дітей дошкільного віку характерним є переважає первинне оперування словами теперішнього часу та формування словесних одиниць на позначення минулого та майбутнього часів у власних діях. Це є відображенням особливостей психічного розвитку дітей даної вікової категорії. У дітей з'являються елементарні уявлення про послідовність змін найпростіших дій та появи об'єктів у коротких часових межах.

Характер ймовірного прогнозування обумовлюється усім минулим досвідом дошкільника, зокрема лінгвістичним і комунікативним. Лінгвістичний досвід обумовлює лінгвістичну ймовірність появи того чи іншого слова у тексті. Засвоюючи слова у певних сполученнях одне з одним, дитина прогнозує те сполучення, яке найчастіше зустрічалося у її досвіді спілкування. Водночас кожне слово має певний спектр сполучуваності. Лінгвістичне прогнозування вивчає спектр збігу у використанні різних слів. Поява кожного нового слова значно обмежує можливість використання інших слів. Так само і з граматичними структурами. Чим більшим є обсяг семантичного поля, тим міцнішими є лексичні й граматичні навички; чим краще дитина знає типові мовленнєві ситуації та володіє мовленнєвими моделями, тим легше вона розпізнає їх на слух.

Лінгвістичне прогнозування підкріплюється змістовим, і навпаки. Прогнозування на рівні тексту (змістове прогнозування) пов'язано з додатковими труднощами. Навіть дитина з високим рівнем розвитку не завжди здатна утримати в пам'яті всю інформацію, об'єднати розрізнені факти в загальний контекст, зрозуміти мотиви і прихований зміст повідомлення. Для цього необхідні спрямованість уваги, інтерес до теми повідомлення, визначена швидкість розумової переробки інформації; а також знання контексту і можливих ситуацій, які в свою чергу припускають вживання певних структур, кліше, мовних формул, прогнозування змісту тексту за його назвою. Передбачаючи зміст висловлювання, дитина має за основу мовленнєві й позамовленнєві фактори: контекст, ситуації мовлення, особливості мовця, його мовленнєвий досвід тощо.

Отже, при сприйнятті мовлення дошкільник проявляє складну мисленнєву активність: опираючись на свій досвід (як мовленнєвий, так і немовленнєвий), він здійснює ймовірне прогнозування майбутнього повідомлення, а також робить еквівалентні заміни. Така особливість сприйняття пов'язана з дією психологічного механізму ймовірного прогнозування, який є частиною загально-психологічних механізмів процесу сприйняття. Дія цього механізму полягає в тому, що дитина-слухач чекає на інформацію, готується до неї і висуває «зустрічну» гіпотезу щодо тієї інформації, яку може отримати наступного моменту. Все це активує вкрай складний механізм прогнозування. Для правильного виконання завдання дитина повинна зрозуміти сенс попередньої частини повідомлення, проаналізувати граматичні вимоги до очікуваної частини; витягнути з довготривалої пам'яті мовленнєві елементи, смислова сполучуваність яких з цим контекстом найбільш вірогідна; граматично упорядкувати ці елементи і включити в граматичну схему. Ці операції передбачають:

- наявність певного словникового запасу;
- сформованість лексичних умінь, пов'язаних з поєднанням мовленнєвих елементів;
- сформованість умінь розуміти простий текст;
- володіння основними граматичними структурами мовлення для побудови висловлювання (Тищенко, 1998).

Важливою умовою повноцінного мовленнєвого розвитку дітей є наявність когнітивних передумов. Однією з ключових характеристик когнітивно-мовленнєвого розвитку дітей є вміння прогнозувати, передбачати події і ситуації, визначати їх причину. Все це можливо за умови розуміння дитиною суті, механізму тієї чи іншої дії. Отже, когнітивна функція ймовірного прогнозування пов'язана із здійсненням дитиною різних пізнавальних процесів. Таким чином відбувається пізнання майбутнього в різноманітних формах. Воно ґрунтується на активній роботі пам'яті і мислення і, відповідно, сприяє їх формуванню та розвитку.

В контексті здійснення когнітивної функції важливе значення має мовленнєва діяльність. Так, на думку дослідників, словесно оформлений процес прогнозування є істотним компонентом мимовільного запам'ятовування. В цьому

випадку інформація про події, що відбуваються в теперішньому часі, оцінюється дитиною, фіксується в пам'яті і, як опорний сигнал, служить внутрішньою умовою запам'ятовування. Потім ця інформація, вже включена до багажу засвоєного досвіду, зберігається в пам'яті, щоб при необхідності бути легко актуалізованою в майбутньому.

Особлива цінність цього психологічного явища полягає в тому, що «пам'ять та ймовірне прогнозування не лише забезпечують прогноз майбутньої ситуації, але й беруть участь в побудові плану дій» (Тищенко, 1998). При цьому ймовірно організована пам'ять дає можливість витягати зі свого сховища саме ті відомості, які потрібні для прийняття рішення про дії в конкретній ситуації, тобто дозволяє вибрати спосіб дії, співвіднесений з конкретними умовами і підпорядкований усвідомленому результату, що передбачається.

Практичне застосування особливостей когнітивної функції антиципації полягає у можливості педагогів передбачити ефективність правильно спланованої послідовності подачі інформації та поетапності її засвоєння. Стимулювання дітей до активної пізнавальної діяльності є передумовою розширення кола знань про предмети, їхні взаємозв'язки, призначення як основи для утворення більш масштабних антиципаційних схем.

У процесі розумової діяльності дитини реалізуються й інші функції антиципації. Так, регулятивна функція реалізується в процесі формування дитиною мети певної дії, плануванні і програмуванні своєї поведінки і діяльності, забезпечує процес прийняття нею рішення, здійснення контролю і включення його в комунікативні акти. Антиципаційні процеси мають домінуючу роль в регуляції діяльності. У зв'язку з прогнозованими змінами умов перебігу подій здійснюється випереджаюча підготовка, прогноз результатів дії і побудова його програми. В практичній діяльності з дошкільниками з особливими освітніми потребами відбувається засвоєння причинно-наслідкових зв'язків, динаміки послідовних змін предмета, послідовності подій. Усе це визначає напрям і характер поведінки дітей в ситуації, що склалася. Саме антиципація забезпечує формування дитиною мети, планування і програмування діяльності, ухвалення рішення, здійснення контролю.

При реалізації регулятивної, і тим більше комунікативної функції, ключову роль грає мовленнєва діяльність дошкільника з особливими освітніми потребами. Відбувається випереджальний опис своїх майбутніх дій, вражень, результатів. В дошкільному віці вони мають елементарний характер, простий за своєю побудовою. Діти вчаться виділяти закономірності, словесно оформлювати власні висновки та передбачати на цій основі подальші зміни.

Важливе значення мовленнєва діяльність може мати і в контексті здійснення комунікативної функції. Будь-яке спілкування, взаємодія між дітьми з особливими освітніми потребами та дорослими, здатність впізнавати емоційні стани інших людей – все це прояви комунікативної функції антиципації. Процес прогнозування має місце як під час сприйняття чужого мовлення, так і при здійсненні суб'єктом власного висловлювання. Слухаючи або читаючи, дитина прогнозує деякі події, що стоять за усним або письмовим текстом; добирає лексику, як засіб опису цієї події, прогнозує граматичні форми лексичних одиниць і цілісні структури. При цьому відбувається змістове вдосконалення первинної диференціації часу (було, є, буде) (Брушневська, 2015).

Усі три функції антиципації проявляються в нерозривній єдності, що забезпечує доцільність і цілеспрямованість діяльності педагога та вихованців.

Антиципація ґрунтується на індивідуальній пам'яті. Очевидно, що ймовірне прогнозування – найважливіша функція пам'яті. Пам'ять – функція, спрямована не в минуле, а в майбутнє. Для цього вона використовує ймовірно організовану інформацію про минуле. В процесі еволюції пам'ять сформувалася саме як корисна функція організму, що забезпечує ймовірне прогнозування і підготовку до дій, адекватних майбутній (точніше, прогнозованій як найбільш вірогідній) ситуації.

Практика роботи з дітьми, що мають порушення мовлення, переконує, що дуже важливо, щоб корекція розвитку, навчання і виховання мала випереджаючий, ймовірно прогностичний характер. Вона повинна мати за мету не закріплення і вдосконалення того, що вже є, що вже досягнуто дитиною, а активне формування того, що повинно бути досягнуто нею

в найближчій перспективі відповідно до законів і вимог вікового розвитку та становлення особистісної індивідуальності. Планування корекційної роботи не може бути успішним без прогнозування (Брушневська, 2015).

Виходячи з окреслених позицій, стає зрозуміло, що корекційна робота з дітьми з особливими освітніми потребами повинна відбуватися не як щоденне тренування мовленнєвих умінь і навичок у вигляді окремих вправ з удосконалення мовленнєвої діяльності, а як цілісна осмислена діяльність дитини, що органічно вписується в систему її повсякденних життєвих відносин. Іншими словами, при розробці стратегії корекційної роботи не можна обмежуватися лише очевидними потребами у розвитку. Необхідно враховувати та орієнтуватися на перспективу розвитку. Цінність такої корекційної роботи в тому, що вона дає можливість дитині відчувати себе перспективною у тій діяльності, яка є для неї особистісно важливою – реалізувати себе як мовну особистість.

Формування операцій ймовірного прогнозування дозволить дошкільникам з особливими освітніми потребами оволодіти «перспективним» мовленням, допоможе компенсувати недорозвинені психічні функції. Завдяки операціям ймовірного прогнозування педагога матимуть можливість передбачити результат корекційного та педагогічного впливу на конкретну дитину, враховуючи індивідуальні можливості психофізичного розвитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, саме в дошкільному віці відбувається найінтенсивніше формування антиципаційних здібностей, які є невід'ємною частиною мовленнєвої діяльності дитини з особливими освітніми потребами. Чітке усвідомлення педагогами основних видів та функцій операцій ймовірного прогнозування забезпечить послідовність та системність його використання у педагогічному процесі. Це сприятиме розвитку психічних процесів особистості дошкільника, логічного мислення, соціально-моральної компетентності. Однак питання застосування операцій ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників з особливими освітніми потребами є недостатньо вивченим, потребує більш глибокого вивчення та сучасної класифікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бродовська В.Й. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові / В.Й. Бродовська, І.П. Патрик, В.Я. Яблонко. 2-ге вид. К. : Професіонал, 2005. 222 с.
2. Брушневська І.М. Формування ймовірного прогнозування як психолого-педагогічна проблема. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2015. № 5. С. 21–32.
3. Брушневська І.М. Діагностика сформованості операцій ймовірного прогнозування у дітей п'ятого року життя. *Молодь і ринок*. 2015. № 7 (126). С. 135–139.
4. Спеціальна педагогіка [понятійно-термінолог. словник] / за ред. акад. В.І. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.
5. Тищенко В.В. Ймовірне прогнозування у мовленнєвій діяльності розумово відсталих дошкільників. *Дефектологія*. 1998. № 3. С. 2–6.

REFERENCES:

1. Brodovska V.I.(2005). Tlumachnyi slovnyk psykhologichnykh terminiv v ukrainskii movi [Explanatory dictionary of psychological terms in the Ukrainian language] / V.Y. Brodovska, I.P. Patryk, V.Ya. Yablonko. 2-he vyd. K. : Profesional. 222 s. (in Ukrainian).
2. Brushnevska I.M. (2015) Formuvannya ymovirnogo prohnozuvannya yak psykhologo-pedahohichna problema [The formation of probable forecasting as a psychological-pedagogical problem]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky)*. Kamianets–Podilskyi : Medobory-2006. № 5. S. 21–32.
3. Brushnevska I.M. (2015) Diahnostyka sformovanosti operatsii ymovirnogo prohnozuvannya u ditei piatoho roku zhyttia [Diagnostics of the formation of operations of probable prediction in children of the fifth year of life]. *Molod i ryнок*. № 7 (126). S. 135–139.
4. Spetsialna pedahohika [poniatiino-terminoloh. slovnyk] [Special pedagogy] (2003) / za red. akad. V.I. Bondaria. Luhansk : Alma-mater. 436 s. (in Ukrainian).
5. Tyshchenko V.V. (1998) Ymovirne prohnozuvannya u movlennievii diialnosti rozumovo vidstalykh doshkilnykiv [Probable prediction in speech activity of mentally retarded preschoolers]. *Defektolohiia*. № 3. S. 2–6.